શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક
પ્રવચન નં. ૧૭
અધિકાર ૭મો
સ્થળ:સુવર્ણપુરી તારીખ.:૧૫.૦૪.૬૨ રવિવાર

મંગલાચરણ

ણમો લોએ સવ્વ અરિહંતાણં;
ણમો લોએ સવ્વ સિદ્ધાણં;
ણમો લોએ સવ્વ આયરિયાણં;
ણમો લોએ સવ્વ ઉવજ્ઝયાણં;
ણમો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી સાહૂણં;
ૐકાર બિન્દુ સંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયન્તિ યોગિન:।
કામદં મોક્ષદં ચૈવ ૐકારાય નમોનમ:।।
મંગલં ભગવાન્ વીરો મંગલં ગૌતમો ગણી ।
મંગલં કુંદકુંદાર્યો જૈન ધર્મોસ્તુ મંગલમ્ ।।
નમ: સમયસારાય સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે ।
ચિત્સ્વભાવાય ભાવાય સર્વ ભાવાન્તરચ્છિદે।।
ત્રિકાળ દિવ્યધ્વનિ દાતાર...

આ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક સાતમો અધ્યાય છે. જૈન મતાનુયાયી મિથ્યાદષ્ટિનું સ્વરૂપ. ઝીણો વિષય છે. અનાદિકાળનો ઝઘડાનો વિષય છે, ઝઘડાને ટાળવાનો વિષય છે. કેટલાક કહે છે ભઇ શાસ્ત્રમાં બધાં કથનો આવ્યાં એ બધાય આદરણીય છે. કારણકે એ તો બધા ભગવાનના કહેલા છે. સમજમેં આયા ? શાસ્ત્રમેં સબ કથન આયા એ સબ આદરણીય હૈ. વ્યવહારનયસે કથન આયા હો વો ભી આદરણીય હૈ ઔર નિશ્ચયસે આયા હો વો ભી આદરણીય હૈ ઐસે કહેતે હૈ. આ ઉસકા ''**સમાધાન....**'' કરતે હૈ. એનું ''**સમાધાન....**'' કરે છે. **જિનમારગમાં કોઇ ઠેકાણે તો નિશ્ચયની મુખ્યતાસે જ વ્યાખ્યાન છે**. સમજાય છે ? એ પેરેગ્રાફ વંચાઇ ગયો છે. ફરીને પહેલી લીટી એ ઉત્તરની. ''**જિનમારગમાં તો કોઇ ઠેકાણે નિશ્ચયનયની મુખ્યતા સહિત....**'' એ સ્વ આત્માને પર પરમાણુ, ને સ્વઆશ્રય કથન જેટલાં

નિશ્ચયના આવે એની મુખ્યતા સહિત કથન તે સાચા છે. સમજાણું કાંઇ? આ મોટો ઝઘડો અત્યારે નિશ્ચય અને વ્યવહારનો. આવો આવો ન્યાં બેસવા દયો ન્યાં, એને ઠીક પડશે સામું મોઢું. સમજાય છે કાંઇ?

''**જુઓ પ્રશ્ન એમ હતો જો એમ છે તો જિનમાર્ગમાં બંને નયોનું ગ્રહણ કરવું કહ્યું છે તેનું શું કારણ?....**'' આમ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. તમે તો એમ કહો છો કે જેટલાં શાસ્ત્રમાં આ આત્માના આશ્રય સિવાય પરનાં આશ્રયના જેટલાં કથનો આત્મામાં આવે, એ બધાં વ્યવહારનાં કથન એ એમ છે નહીં. 'એમ છે' નહીં એમ તમે કહેવા માંગો છો. જેમ કે અંજનચોરને નિઃશંકતા થઇ અને શાસ્ત્ર કહે કે એ સમકિતી છે એમ શાસ્ત્રમાં આવે છે તો એને પણ ગ્રહણ કરવું અને આને પણ ગ્રહણ કરવું વીતરાગનાં બેય વચનો છે. સમજાય છે કાંઇ? કોઇ જૈન પ્રભાવના રાણીએ કરી. કોણ ઓલા હરિ... હરિચંદ્ર હરિચંદ્ર ચક્રવર્તી, એણે મોટી એમ કે પ્રભાવના કરી એને પણ સમકિતી ગણવામાં આવ્યા છે. છે તો એ બધો વ્યવહાર, રાગની ક્રિયા અને શુભની ક્રિયા છે છતાં શાસ્ત્રકાર એને સમકિતી એવા વ્યવહારને કારણે કહે છે. એવા વ્યવહારના કથનો શાસ્ત્રમાં ઘણાં આવે છે. તો વ્યવહારને શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે એને ય ગ્રહણ કરવું અને જે નિશ્ચય આત્મા આશ્રયે જે લાભ થવાની વાત હોય, કે આત્માનો વિકાર આત્માથી થાય અને વિકારથી આત્માને ધર્મ પુણ્યથી થાય નહિ એવી જે નિશ્ચયની અને સાચી વાત હોય એને બરાબર માનવી. અને વ્યવહારની વાત હોય તો એને બરાબર માનવી નહિ, એમ તમે કહો છો. તો શાસ્ત્રમાં તો બેયને... બેય નયને ગ્રહણ કરવાની વાત ચાલે છે. એનો ઉત્તર. આ મોટી તકરાર છે અત્યારે આ. સમજાણું કાંઇ?

''**જિનમાર્ગમાં....**'' વીતરાગ પરમાત્માના પંથને વિષે, ''**કોઇ ઠેકાણે તો, નિશ્ચય....**'' એટલે સ્વદ્રવ્યની સ્વતંત્રતાના દ્રવ્ય, ગુણ અને વિકાર કે અવિકારી પર્યાયનાં કથન ચાલ્યા હોય ''**એ વ્યાખ્યાન તેનો 'સત્યાર્થ એમ જ છે' એમ જાણવું....**'' મુખ્યતા સહિત જ્યાં કથન હોય નિશ્ચયનું સ્વઆશ્રયે, પરમાણુ ને પરમાણુના સ્વઆશ્રયે કે પરમાણુ પરમાણુને કારણે ગતિ કરી રહ્યાં છે. કર્મ કર્મને કારણે ગતિ કરી રહ્યાં છે. આત્મા આત્માને કારણે ગતિ અને રાગ-દ્વેષ કરી રહ્યો છે એમ જે કથન નિશ્ચયના આવે, એના સહિત વ્યાખ્યાન તે સાચાં છે એમ જાણવું. સમજાય છે કાંઇ? આત્મા પોતાના જ ભાવને કારણે નરકમાં જાય છે. આત્મા પોતાના જ ભાવને કારણે સ્વર્ગમાં જાય છે. આત્મા પોતાના જ ભાવને કારણે ઢોરમાં અને મનુષ્યમાં જાય છે. એવા જ્યાં કથનો હોય તેને સાચાં જાણવા. સમજાણું કાંઇ? કે ઇ બરાબર પોતાને લઇને જ એ કામ કરી રહ્યો છે. અને જ્યાં એકલો

આત્મા આશ્રયે નિશ્ચયના મોક્ષમાર્ગની વ્યાખ્યા હોય, કે વીતરાગ શુદ્ધઉપયોગ આત્માને થાય તે એક જ મોક્ષનો માર્ગ છે. મૂળચંદજી સમજમેં આતે હૈ?

નિશ્ચય ભગવાન આત્મા, શરીર-વાણીની ક્રિયાથી રહિત, પુણ્ય અને પાપના અશુદ્ધ ઉપયોગના વેપારથી રહિત અને એકલો નિજાનંદ પ્રભુ, અખંડ આનંદ અવિકારી શાંત રસથી ભરેલો, એનો ઉપયોગ એમાં લાગીને જેમાં શુભ-અશુભ ઉપયોગ રહે નહિ અને શુદ્ધ ઉપયોગ આત્મામાં થાય તે એક જ મોક્ષનો માર્ગ છે, એટલે કે આત્મામાં જેટલી શુદ્ધ શ્રદ્ધા આત્માની થાય, આત્માનું શુદ્ધ જ્ઞેયનું જ્ઞાન થાય, આત્માને જ્ઞેય કરીને એમાં ઠરે એવો વીતરાગ ભાવ જ એક મોક્ષમાર્ગ છે. એમ નિશ્ચયથી જ્યાં વ્યાખ્યા આવી, એ વાતને એમ માની લેવી, એ વાત એમ જ છે, એ વાત એમ જ છે. ‘‘**કોઈ ઠેકાણે વ્યવહારનયની મુખ્યતાથી વ્યાખ્યાન છે....**’’ શાસ્ત્રમાં એટલા બધા કથનો વ્યવહારનય એટલે એક તત્ત્વને મૂકી બીજા તત્ત્વની હારે (સાથે) ભેળસેળ કરીને વાત કરે. એક તત્ત્વનાં કારણે બીજા તત્ત્વમાં કાર્ય થાય એવી વાત કરે. એકની દશા બીજાને લઈને દશા ઉત્પન્ન થાય, એવું શાસ્ત્રમાં ‘‘**વ્યવહારનયની મુખ્યતા સહિત કથન છે તેને ‘એમ નથી’. ‘એમ નથી’ એમ જાણવું....**’’

નવનીતભાઈ! લ્યો, દાક્તર હેં? (શ્રોતા : ફરીને) ફરીને એય સૌભાગચંદ ભાઈ! અમારા અગ્રેસર છે ઈ મંડળીના. સમજમાં આયા? શું કહ્યું કે જ્યાં જ્યાં વ્યવહારનયના કથન એટલે કે આઠ કર્મને લઈને જીવ રખડે છે એમ કથન આવ્યું હોય એ વ્યવહારના મુખ્યતાથી કથન છે. એટલે કે ‘એમ નથી’. એ કર્મને લઈને રખડતો નથી પણ આત્મા પોતાના અજ્ઞાનના અભિપ્રાય ને ઊંધી શ્રદ્ધાથી રખડે છે એમ એમાં અર્થ સમજવો. ક્યાંક એમ કહ્યું હોય કે કર્મના ઉદય ઘટે, કાંઈ કર્મ મંદ પડે, શિથિલ થાય તો આત્માને સારા પરિણામ ધર્મના પરિણામ કરવાનો અવસર મળે. એમ ક્યાંક લખાણ શાસ્ત્રમાં વ્યવહારનયના પરની અપેક્ષાના નિમિત્તપણાના જ્ઞાન કરાવવા એવા કથનો આવ્યા હોય, એને સમજવું કે કર્મનો ઉપશમ થયો માટે સમકિત થયું કે ‘એમ નથી’. એમ નથી. આંહી પોતાને કારણે સમકિત થયું છે ત્યારે કર્મનો ઉપશમ ત્યાં હતો એ નિમિત્ત દેખીને એવા વ્યવહારનય કથન કરે છે. કર્મના જ્ઞાનાવરણીયનાં ઉઘાડને લઈને આત્મામાં જ્ઞાનનો વિકાસ થાય એમ કથન વ્યવહારનયની મુખ્યતાથી શાસ્ત્રમાં આવે, ‘એમ નથી’. ત્યારે શાસ્ત્ર કહે એમેય નથી? કોને હવે આ ના પાડવી?

મગનભાઈ, મગનભાઈ લાવ્યા’તા એક ફેરી નહિ? કે ભઈ આ ટોડરમલ એમ કહે છે કે કર્મનો ઉદયથી થાય, નહોતો કાંઈ એક પ્રશ્ન લાવ્યા’તા? એમાં લખે છે ભઈ

કર્મને... ભઇ એ તો પહેલે કહી ગ્યા છે કે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને આધીન ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં નથી એ તો આમાંય આવે છે જુઓ. સમજાણું ? જુઓ આવે છે. આ છે ૨૫૭ પાને જુઓ વચલી લીટી છે. ''**કોઇ દ્રવ્ય કોઇ દ્રવ્યને આધીન છે જ નહીં....**'' એ વચમાં છે પહેલા પેરેગ્રાફની હેઠેથી છઠ્ઠી લીટી. હેઠેથી પહેલા પેરેગ્રાફની... ''**કોઇ દ્રવ્ય કોઇ દ્રવ્યને આધીન છે જ નહીં....**'' ૨૫૭ પાને, છે ભાઇ ? નેમચંદભાઇ છે ? ઇ પાછા બીજે ઠેકાણે... એય મગનભાઇ ! છે કે નહીં હેઠેથી છઠ્ઠી લીટી. આત્મા પરદ્રવ્યનો કર્તા-હર્તા થઇ જાય... જો પરને ગ્રહણ કરવા ને ત્યાગ કરવાની જો શક્તિ હોય તો પરદ્રવ્યરૂપ થઇ જાય. ''**કોઇ દ્રવ્ય કોઇ દ્રવ્યને આધીન છે નહીં....**'' આત્મા તો પોતાના રાગાદિ ભાવ તેને છોડી વીતરાગ થાય. ''**નિશ્ચયથી વીતરાગભાવ જ મોક્ષ મારગ છે....**'' સમજાણું કાંઇ ?

શાસ્ત્રમાં વ્યવહારના કથન એવા આવે કે કર્મને ક્ષયોપશમને કારણે આત્મામાં જ્ઞાનની કમી બેસી, કમી બેસી સમજતે હૈ. ઓછા-વધતાપણું. (શ્રોતા : એની ભાષા છે) એની ભાષા છે પણ ભઇ એની ભાષામાં શું વળી છે ભાષા ? જ્ઞાનમાં ઓછા-વધતાપણાનો વિકાસ જે દેખાય, તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મને લઇને છે, એમ વ્યવહારનયની મુખ્યતાથી શાસ્ત્રમાં કથન આવે પણ 'એમ નથી'. એમ નથી, પણ ત્યાં આત્માની યોગ્યતાથી જ્ઞાનનું હીણાપણું અને અધિકપણું થયું, ત્યાં નિમિત્ત કોણ હતું, એને દેખીને નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા એવા કથન કરવામાં આવ્યા છે. (શ્રોતા : ...) ઇ વાંચનારે જવાબદારી એને સમજવું પડશે નિશ્ચય અને વ્યવહાર શું છે ? કહો સમજાણું કાંઇ ? વ્યવહાર... હાથીના દાંત બહારના મોટા દેખાય અને અંદરના બીજા, નક્કી કરવું પડશે કે ચાવવાના કયા દાંત છે ? એટલે હાથીનો વાંક એમાં નથી. બે કેમ રાખ્યા દાંત ? સમજાણું કાંઇ ? ચંદુભાઇ ! એણે બહારના મોટા કેમ રાખ્યા અને ચાવવાના અંદર કેમ રાખ્યા ? એ આચાર્યોની વ્યવહારનયની પદ્ધતિનાં કથનો એ હાથીના બહારના દાંત જેવા છે. સમજાય છે કાંઇ ?

અને નિશ્ચય યથાર્થ વાત સ્વદ્રવ્ય પોતાની પર્યાયનો સ્વતંત્ર કર્તા, અને આત્મા પોતાના શુદ્ધ વીતરાગ ભાવથી આત્માનું સાધન સાધી, અને મોક્ષ પામે અને રાગ અને નિમિત્તથી ત્રણકાળમાં પામે નહિ, એવા કથન હોય તેને સાચાં જાણવા અને સત્સમાગમે સમકિત થાય, સત્સમાગમે જ્ઞાન થાય, સારા સંગ હોય તો ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય. સારો સંગ હોય તો સારા પરિણામ (થાય) એવા કથન જ્યાં શાસ્ત્રમાં આવે એને એમ સમજવું કે 'એમ નથી', છે ? જુઓ છે એમાં દેખો. આ આમાં લખ્યાના લખાણની વ્યાખ્યા હાલે છે. આરે ભાઇ ! એવા ગરબડ પંડિતો ને ત્યાગી નામે (શ્રોતા : ...) આ અનેકાંત છે એ અનેકાંત

એટલે શું ? પરસ્પર વિરુદ્ધ બે શક્તિનું પ્રકાશવું વસ્તુને વસ્તુપણાની નીપજાવનારી શક્તિઓ. વસ્તુને વસ્તુપણાની નીપજાવનારી પરસ્પર વિરુદ્ધ બે શક્તિઓનું પ્રકાશવું, તેને ભગવાન અનેકાંત કહે છે. એટલે કે આ તો સિદ્ધાંત કહ્યો, ક્યાં ગરજ છે જગતને !

સૌભાગચંદભાઇ ! વાંચવાને નિવૃત્તિ ક્યાં ? એ તો જાણે તો આમ ને આમ ભક્તિથી ધર્મ થઇ જાય ને મોક્ષ થઇ જાય. શાંતિભાઇ ! બરાબર છે ? તારાચંદજી ! ભગવાન ! એ શાસ્ત્રમાં આવે હે નાથ ! અમે તો તારી ભક્તિને મુક્તિ કરતાં અધિક માનીયે છીએ, લે સમજાણું કાંઇ ? અમને તો તારી ભક્તિ હોય તો અમારે મુક્તિ પણ જોઇતી (નથી). એનો અર્થ કે 'એમ નથી', એમ નથી. પણ મુક્ત થવાના શુદ્ધ ઉપયોગની વીતરાગ દશા જે સાક્ષાત્ મોક્ષનું કારણ છે, એમાં ભક્તિનાં આવા પરિણામ આવે છે. એ નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા મુક્તિથી ભક્તિ અમારે અધિક છે એમ કહેવામાં આવે છે.

મૂલચંદજી ! જુઓ હમણાં ભક્તિ જામશે હવે અહીંયા બરાબર બજારમાં. એમાં અવાજ રૂપચંદજીનો અને ભાઇ કેવા... રતનચંદજીનો ને તારાચંદજીનો અવાજ ત્રણનો આમ ભણકાર વાગે. ભાઇનો અવાજ. કહો સમજાણું કાંઇ ? કોનુ કહેવું ? જુઓ આ બોલાણું કે આ... આનો અવાજ. ઇ 'એમ નથી'. એ વ્યવહારના કથન છે કે આમનો અવાજ, આમનો કંઠ એમ બોલાય 'એમ નથી' પણ એ કાળે કંઠની ક્રિયાકાળે જીવ રાગવાળો પણ હતો, એનું નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા આનો અવાજ છે એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઇ ? હેં ? અમારે મૂલચંદજી માટે સ્પષ્ટ કરવું જોઇએને ? કહો ઓ બરાબર હૈ ? વો દાક્તર ને મૂલચંદજી હવે બરાબર જિજ્ઞાસા કરે છે હવે, હવે આ શું છે ? આટલાં વરસ થયા ઇ આવે છે છઠ્ઠી સાલથી લ્યો બાર વરસ હુઆ. સમજાય છે કાંઇ ?

એમ આવે પ્રવચનસારમાં આવે છે. ઓહોહો ! એ ઠંડી એ છાશ હોય, છાશ સમજે ? મઠ્ઠા... મઠ્ઠા મઠ્ઠા હોય ઓ ઠંડા ઘરમાં રહે તો બહોત ઠંડા રહે ઔર ઉસમેં આઇસક્રીમ નાંખે તો બહોત ઠંડા હો જાય અને શાસ્ત્રમાં પાઠ છે પ્રવચનસાર સમજે ? તો એટલું જ એ 'એમ નથી' એમ સમજવું, ત્યારે ? જેની એ છાશની પોતાની ઠંડી અવસ્થા થવાને લાયક હતી ત્યારે નિમિત્ત ઘરનો ટાઢો ખૂણો અને આઇસક્રીમ નિમિત્ત હતું એટલું જ્ઞાન કરાવવા એનાથી ઠંડુ થયું અને રહ્યું એમ કહેવામાં આવે છે. એ ખૂણામાં રહીને આઇસક્રીમ નાંખ્યું માટે એ છાશ ઠંડી રહી એ વાત એમ નથી. નવનીતભાઇ આરે ! આરે ! સમજાણું કાંઇ ?

અથવા... એનો સિદ્ધાંત પાછો ઉતાર્યો છે. કોઇ પ્રાણી ધર્માત્મા... ધર્માર્થી પોતાના જેવા ગુણવાળાના સંગમાં રહે, તો તેના ગુણો સચવાઇ રહે અને પોતાના ગુણ કરતાં અધિક ગુણવાળાના સંગમાં રહે, તો ગુણો અધિક થાય. પ્રવચનસારની આ વ્યાખ્યા છે. છે ને શાસ્ત્રની વાત કરીએ છીએ કાંઇ શાસ્ત્રની ભાષા થઇને જ વાત થાય છે. સમજમેં આતે હૈ? તો એમાં એમ સમજવું જુઓ એ કે ''**કોઈ ઠેકાણે વ્યવહારનયની મુખ્યતાસહિત વ્યાખ્યાન છે....**'' તો એ વ્યવહારનયનાં મુખ્યથી એમાં કથન છે, તેને 'એમ નથી' એમ કહેવા માગતા નથી, કહેનારનો એ આશય નથી, નરભેરામભાઇ! ''**વ્યવહારનયની મુખ્યતા સહિત વ્યાખ્યાન છે (તેને) એમ નથી પણ નિમિત્ત આદિની અપેક્ષા ઉપચાર કર્યો છે એમ જાણવું....**'' તે તો એ વખતે ઠંડી છાશ વખતે ખૂણો ઠંડો હતો, આઇસક્રીમ ઠંડુ એનું જ્ઞાન કરાવવા, તારા ગુણીને, ગુણીજનનો સંગ હતો એથી ગુણ ટકયા. એ કોણ ગુણી હતો એનું જ્ઞાન કરાવવા એ વાત હતી. સમજાણું કાંઇ? ભારે વાત!

ધર્મનો આધાર આચાર્ય-ઉપાધ્યાય મોટા ધર્મના શાસ્ત્રના આધાર છે એમ શાસ્ત્રમાં આવે. સમજાણું કાંઇ? ધર્મનો આધાર ધર્મીની પર્યાયનો આધાર તેનું દ્રવ્ય છે, પણ તેમાં શાસનનાં નાયક તરીકે આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-ધર્મી કોણ મુખ્ય હતા આ એનું નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા એ શાસન... એ શાસન ભગવાને કર્યું... ભગવાનને લઇને શાસન ચાલ્યું, ભગવાને તીર્થ સ્થાપ્યું અને ભગવાનને લઇને તીર્થ હાલ્યું, અને આચાર્ય સારા હોય તો મોટો સંઘ સારો થાય, આચાર્ય ખરાબ હોય તો સંઘ હારો (સારો) ન થાય એમ શાસ્ત્રમાં કથન 'ભગવતી આરાધના'માં હજારો કથનો આવે. પણ 'એમ નથી', એમ સમજવું. મગનભાઇ!

જે જીવની યોગ્યતા ધર્મની પોતાને કારણે પ્રગટ કરી એ સાચી. એમાં નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા તે કાળે નિમિત્ત કોણ હતું, એનું જ્ઞાન કરાવવા એ કથન ચાલે, પણ એ કથનનો અર્થ 'એમ નથી' વ્યવહાર કહે છે તેમ નથી. આચાર્યો કહે છે કે અમે વ્યવહારે કહ્યું એને નથી માનજે તું. લે, મગનભાઇ એમ કીધું કે નહિ! નેમચંદભાઇ શું કીધું? અમે વ્યવહારનયથી એક તત્ત્વના દ્રવ્ય-ગુણના પર્યાયની વાત સિવાય, પરદ્રવ્યના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયને ભેળવીને ક્યાંક બીજામાં ભેળસેળ કરીને વાત કરી હોય, તો તારે સમજવું કે અમે કહ્યું છે તેમ નથી. અમારો આશય તેમ કહેવાનો નથી. એ વખતે નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા એ શૈલી શાસ્ત્રમાં હજારો શાસ્ત્રનાં કથનો એવા મૂળ દિગંબર સનાતન સંતના કહેલા શાસ્ત્રો, એમાં પણ વ્યવહારના કથનો ઘણાં આવે. સમજાણું કાંઇ?

અંતરાય કર્મ માર્ગ આપે તો હું દાન દઈ શકું, દાનનો ભાવ... ભાવ કરી શકું. એ બધા નિમિત્તના કથન છે. વ્યવહારનયના કથન છે એમ 'એમ નથી' પણ પોતે જ્યારે રાગ મંદ પાડીને દાનનાં ભાવ કરે છે ત્યારે એ દાનાંતરાયમાં ઉઘાડની યોગ્યતા તેને કારણે તેમાં હતી એટલું નિમિત્ત દ્વારા જણાવવા એમ કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? બ્રહ્મચર્ય શાસ્ત્રમાં એમ આવે કે ભઈ, જો નવ વાડ અને સ્ત્રીનો સંગ ન હોય તો બ્રહ્મચર્ય સારું પળે. સમજાણું કાંઈ? ખોરાક ખૂબ ન ખાય, દૂધપાક-પૂરી આદિ ન લે, સાદો ખોરાક હોય આદિ હોય અને સ્ત્રીનો સંગ ન કરે, એકાંતવાસમાં રહે તો એને બ્રહ્મચર્ય પળે એમ લખાણ કર્યું હોય ત્યાં ય સમજવું કે 'એમ નથી'. પોતાની લાયકાતને કારણે જે બ્રહ્મચર્યના ભાવ રહ્યા છે ત્યારે નિમિત્તની ચીજ સાથે કોણ હતી એનું જ્ઞાન કરાવવા એવા કથન કરવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? અનેકાંતનું હાલે(ચાલે) છે જુઓને આ, કે એનાથી થાય ને બીજાથી થાય એનું નામ અનેકાંત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું આમાં? જ્યાં જ્યાં કહેવામાં આવ્યું હોય...

અહો! ભગવાનની દિવ્ય ધ્વનિ સાંભળે તો એને સાચું જ્ઞાન થાય ત્યારે વ્યવહારનય એમ કહે ત્યારે આચાર્ય કહે છે કે અમે કહીએ છીએ કે 'એમ નથી'. ફક્ત સાચું જ્ઞાન થવાકાળે દિવ્ય ધ્વનિની ઉપસ્થિતિ હતી એથી એ કથન કરવામાં (આવે). હવે અનેકાંત... એ એનું જ્ઞાન એનાથી થયું ને દિવ્ય ધ્વનિથી થયું નથી. આરે... આરે... આહાહા! બે વિરુદ્ધ શક્તિનું પ્રકાશવું અસ્તિ એનાથી થયું ને આનાથી નથી તો નાસ્તિ ધર્મ એનામાં છે. સમજાણું કાંઈ? એક દ્રવ્ય અથવા આંખનો એવો અધિકાર આવે છે કે બીજા પદાર્થો ને સ્પર્શે તો એ સાંભળે, સૂંઘે, ચાખે અને આંખને વગર સ્પર્શે આ આંખ જુએ, પણ સ્પર્શવાની વાત જ ખોટી છે. पुठं सत् जाणेहि शब्दं એમ શબ્દ આવે શાસ્ત્રમાં. સ્પર્શયા છતાં શબ્દોનું જ્ઞાન થાય આત્મામાં, આંખને એમ નથી. દૂર અગ્નિ ને બરફ પડયો હોય તો જ્ઞાન થાય એને સ્પર્શતું નથી અને આ સ્પર્શે છે એની વ્યાખ્યા શું?

આત્માને શબ્દ સ્પર્શે છે એ વાત ખોટી છે. આત્માને શબ્દ અડે છે. અરે! કાનને શબ્દ અડે છે એ વાત 'એમ નથી', પણ પોતાના શબ્દના જ્ઞાનને કાળે, પોતાથી જ્ઞાન થયું તેમાં શબ્દને નિમિત્ત દેખી અને નજીકપણાનાં... નજીકપણાનાં શબ્દને દેખી, સ્પર્શીને જ્ઞાન થાય, શબ્દને સ્પર્શે તો જ્ઞાન થાય એમ વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે. પણ 'એમ નથી'. કહો નરભેરામભાઈ! આ સમજ્યા વિનાના વખત કેટલા ગાળ્યા એમ ને એમ, હજી નવરાય થાતા નથી નકરું કરવા. કહો (શ્રોતા : ખુશી થાય છે) ખુશી થાય છે પણ આંહી પાછી ઈ તો અગ્નિ ને ઓલી બેઠી હોય ત્યાં સુધી આ વ્યવહારનું કહીએ છીએ વાત. બહાર ન્યાં જાય ત્યાં

એ પાછા પરિણામ... હે, લોહવાટ! એનો નટુ ને બટુ. કહો સમજાણું કાંઇ? આંહી કહે છે આ તો દાખલો છે હોં. ઇ નહિ કાંઇ... ઇ કાંઇ માથે લેવા જેવા નથી, ઇ તો હોંશિયાર છે બહુ. આંહી કહે છે અનેકાંત એને કહેવામાં આવે કે આત્માને રાગ... રાગથી આત્માની નબળાઈથી થાય અને કર્મથી ન થાય એનું નામ અનેકાંત.

કેટલાક કહે છે કે આત્માને વિકાર થાય એનું કારણ શું? એ પોતે કારણ, નબળાઇ. નબળાઇનું કારણ શું? કે પોતાનો ઊંધો પુરુષાર્થ. ઊંધા પુરુષાર્થનું કારણ શું? કે નબળાઇ. અરે! ત્યાં ને ત્યાં આવીને વાતું પર ઊભા રહ્યા, ત્યાં ને ત્યાં આવી ને વાત પણ કાંઇ બીજું તો નાંખો મગનભાઇ એમ કહે છે. ચક્રમ શું કહે છે? ચક્ર... ચક્ર... ચક્ર ફરી ફરીને ન્યાં ચક્ર આવ્યું તારું. નબળાઇ. નબળાઇનું કારણ કે પુરુષાર્થની ઊંધાઇ, પુરુષાર્થની ઊંધાઇનું કારણ પોતાનો જ એ વખતનો પુરુષાર્થ ઊંધો છે માટે, તો ઇ ની ઇ વાત થઇ. હવે કર્મ નાંખ અંદર. કે કર્મને કારણે વિકાર થાય, તો એને અનેકાંત કહેવામાં આવે એમ મૂઢ જીવ માને છે, પણ 'એમ છે નહીં'. વિકાર પોતાની નબળાઇને કારણે તે કાળના કાર્યની વિકારની પર્યાય હોવાની. પર્યાયને કારણે પર્યાય થઇ છે. નિમિત્ત કારણે નહીં. દ્રવ્ય-ગુણને કારણે પણ નહીં. એ વાત યથાર્થ અને મુખ્યપણે કહ્યું હોય તે સાચું છે. સમજાણું કાંઇ?

બીજી રીતે, આત્મામાં ધર્મની પર્યાય પ્રગટ થાય, સમ્યગ્દર્શન આત્માને આશ્રયે, એમાં મિથ્યાત્વની પર્યાયનો નાશ થયો માટે સમકિત પર્યાય થઇ, એ પણ વ્યવહારના કથન છે. સમજાણું કાંઇ? સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય પોતાના દ્રવ્યને આશ્રયે સ્વયંસિદ્ધ પૂર્વના વ્યયની અપેક્ષાા રાખ્યા વિના સ્વયંસિદ્ધ થઇ છે. આહાહા! બહુ ઝીણી વાત પણ ભાઇ! આ નિશ્ચય ને વ્યવહાર. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે ને! શાસ્ત્રમાં વ્યવહારની બહુ વાત કરી તારે શું કહેવું છે કહે? ભાઇ, તમે આવશો તો સાંભળવાનું મળશે ને સાંભળશો તો જ્ઞાન થાશે એમ બોલાય લ્યો. તમે સાંભળો... આવો... જુઓ તો ખરા એમ કહેવાય. એનો અર્થ શું? શું એને આ સાંભળવાને શબ્દને આંહી આવ્યો માટે જ્ઞાન થાય છે? (શ્રોતા : ઘેર બેઠાં કાંઇ ન થાય) ઘેર બેઠાં બીજી પર્યાયની યોગ્યતા છે. આંહી એની પર્યાયની વર્તમાન યોગ્યતાને કારણે એને જ્ઞાન થાય છે. શબ્દથી અને બહારથી થાય એ વ્યવહારના કથન 'એમ નથી' પણ જ્ઞાન થવા કાળે નિમિત્ત શબ્દનું હતું એટલું જ્ઞાન કરાવવા એ કથન ચાલ્યાં છે. બહુ ઝીણી વાત પણ ભાઇ! સમજાણું કાંઇ? સમજમેં આતે હૈ?

ભગવાનની સમીપમાં તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય, જુઓ આ ગોમ્મટસારના કથન. ગોમ્મટસારમાં કથન, એ બધા લાવીને મૂકે છે મોઢા આગળ, જુઓ આ ગોમ્મટસાર. નેમીચંદ

સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી કે સમકિતી જીવ હોય, આત્મજ્ઞાની હોય તો પણ એકલો તીર્થંકર ગોત્ર નહિ બાંધે, એને કોઇ તીર્થંકર કે શ્રુતકેવળી અને કેવળીની આ સમીપમાં બેઠો હશે એની સભામાં ત્યારે તીર્થંકરગોત્ર બાંધશે, એટલે કે એ કથન જે કહ્યાં હોય 'એમ નથી', પણ પોતાના ભાવ જ્યારે તે પ્રકારના તીર્થંકરગોત્ર બાંધવાના હતા, તે કાળે આ નિમિત્ત આવી ચીજ હતી, એનું જ્ઞાન કરાવવા કહ્યું છે. એને લઇને ભાવ આવ્યો છે અને નહિતર ન આવે 'એમ છે નહીં'. જ્ઞાનચંદજી! ઓહોહો! શું કહે છે? વ્યવહારનયની મુખ્યતા સહિત વ્યાખ્યાન છે.

એમ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય એમ અશાતાના ઉદયને લઇને શરીરમાં રોગ આવ્યો એમ શાસ્ત્રમાં કથન આવે. અશાતાના ઉદયને લઇને શરીરમાં રોગ આવે આદિ પ્રતિકૂળતા, સ્ત્રી મરી જાય આદિ થાય એવા કથનો શાસ્ત્રમાં આવે, એને એ વખતે અશાતાનું નિમિત્ત અને તે કાળે તે કાર્ય થવાનું હતું, એને અશાતાનું નિમિત્ત દેખીને વાત કરી છે, પણ અશાતાના કારણે આ થાય છે એ પણ વાત સાચી છે નહીં. ઓહોહો! આ પુણ્ય બાંધ્યા'તા માટે પૈસા આવ્યા. વર્તમાન રાગ કર્યો ને પૈસા મળ્યા એ વાત તો ત્રણે કાળે ખોટી. પણ પૂર્વના પુણ્ય હતા રજકણ શાતાનાં બંધાયેલા માટે પૈસા આવ્યા એ પણ વ્યવહારનયના કથન છે. કારણકે શાતાના પરમાણુ જુદા અને પૈસા આવ્યા એના પરમાણુ જુદા. તે પરમાણુ પૈસા આવ્યા એને કાંઇ શાતા ખેંચીને લાવ્યા નથી. પૈસા આવવા કાળે શાતાનું નિમિત્ત દેખી એમ કહ્યું ત્યારે એમ સમજવું કે શાતાથી આવ્યા 'એમ નથી'. 'એમ નથી' પણ આવવા કાળે એ કર્મ નિમિત્ત હતું એનું જ્ઞાન કરાવવા આવા કથન ચાલ્યા છે. સમજાય છે કાંઇ?

આ મોટી વાત કૂંચી છે આ! શું કહેવાય તમારે ઓલી 'માસ્ટર કી' કાંઇ કહેવાય છે ને? હેં? માસ્ટર કી છે, બધાને લાગુ પડે, આ નિશ્ચય ને વ્યવહાર. દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણાનુયોગ, કરણાનુયોગ કે કથાનુયોગ. જ્યાં જ્યાં પરદ્રવ્યને આશ્રયે બીજા દ્રવ્યના કારણ-કાર્યની વાત કરી હોય ત્યાં સમજવું કે 'એમ નથી', 'એમ નથી'. એ તો એ વખતનાં નિમિત્તની ઉપસ્થિતિ એટલે હાજરી દેખીને વાત કરી છે, અને નિમિત્તને પણ આ ઉપાદાનમાં કાર્ય થાય છે માટે નિમિત્તને આવવું પડે છે એમ પણ નથી. એ તો એને કારણે એ અને એને કારણે એ, એમ વ્યવહારનયની મુખ્યતાસહિત... બીજી વાત. ભગવાનની વાણી ગણધર આવ્યા એટલે છૂટી. ઓ સૂના હૈ કે નહીં છાસઠ દિન બંધ રહી વ્યાખ્યા મહાવીર પરમાત્માને કેવળજ્ઞાન થયું, છાસઠ દી' વ્યાખ્યા બંધ રહી. ગૌતમસ્વામીને જ્યારે ઈન્દ્ર બ્રાહ્મણનું રૂપ લઇ લાવ્યા, સભામાં હોય નહિ કોઇ એમ કહેવામાં આવે, કે ગણધર થવાને લાયક જીવ આવ્યા તે વાણી નીકળી, એમ નથી, પણ વાણીને કાળે વાણી નીકળવાની હતી તે બરાબર છે એમાં

નિમિત્ત ગણધરનું દેખીને એને લઈને થઈ એમ કહેવામાં આવે છે પણ 'એમ છે નહીં'. સમજાણું કાંઈ?

(શ્રોતા : શાસ્ત્ર ફરી જાય છે) શાસ્ત્ર ફરી નથી જવાના, શાસ્ત્રને કહે છે તે વાત રહી જાય છે. શાસ્ત્રને કહેવાનો આશય છે એ રહી જાય છે. કથનની પદ્ધતિ છે વ્યવહારની એટલી, ઉપચારથી પરથી બધા કથનો આવે. સમજાણું કાંઈ? પણ એ વાત 'એમ નથી' એમ એણે જાણવું જોઈએ. વ્યવહારનયની મુખ્યતા સહિત... સમજાણું કાંઈ? ઈ એનો પ્રશ્ન ઉઠયો'તો પહેલો ગણધરનો, એમ ગણધર આવ્યા ત્યારે વાણી નીકળી. અરે સાંભળતો ખરો પ્રભુ! ત્યાં એમ ચાલ્યું છે કે ભગવાન! આ ગણધરને... પહેલાં કેમ ન લાવ્યા ઈન્દ્ર? ગણધરને... ધવલમાં અધિકાર ચાલ્યો છે, એ કે ગણધરને ઈ કાળે કેમ લાવ્યા? પહેલા કેમ ન લાવ્યા ઈન્દ્ર? કે કાળલબ્ધિ નહોતી ગણધરને આવવાની. ધવલમાં એમ આવે છે હોં નેમચંદભાઈ! એ એમ કે ભગવાનની વાણી એ વખતે જ કેમ નીકળી? એને આવ્યા માટે અને પહેલા કેમ ન લાવ્યા? પહેલા આવવાની લાયકાત એની નહોતી, એના લાયકાતથી ગણધર આવ્યા, એ ઈન્દ્રથી આવ્યા એ નિમિત્તના કથન છે 'એમ છે નહીં'. સમજાણું કાંઈ?

એ મોટી ચર્ચા હાલી નહીં આપ્ત વાક્ય છે ક્યાંય એવું? કે ગણધર આવ્યા ને વાણી ન છૂટી અને પોતાને કારણે છૂટી એવું આપ્ત વાક્ય છે. આ શું મંડાય છે આ? કે ગણધર આવ્યા ને વાણી છૂટી એ વ્યવહારના કથન છે 'એમ નથી'. પણ વાણી છૂટવા કાળે નિમિત્ત કોણ હતું એનું જ્ઞાન કરાવવા ઈ કથન ચાલ્યા છે. આહાહા! બહુ ફેર પણ, નિશ્ચય અને વ્યવહારનો એવો ગોટો, વ્યવહારની વાત પણ સાચી અને નિશ્ચયની પણ સાચી. બેય વાત સાચી માને એ મોટો મૂંઢ અને ભ્રમણામાં પડયો છે. સમજાણું કાંઈ?

દયાઓ પાળી શકાય પરની, આત્મા જો ભાવ કરે તો બરાબર પાળી શકે, ઈ કથન આવે વ્યવહારના. ત્રણકાળમાં પરની દયા આત્મા પાળી શકવાની તાકાત આત્મા રાખતો નથી. આત્મા ભાવ કરે દયાનો, પણ પરને બચાવી શકે કે ઉગારી શકે અને સુખદુ:ખ આપી શકે ત્રણકાળમાં તાકાત આત્માની નથી. (શ્રોતા : ચરણાનુયોગમાં કહે છે) એ ચરણાનુયોગમાં કહે છે એની તો વ્યાખ્યા હાલે(ચાલે) છે. ચરણાનુયોગમાં કહે કે આણે ને મદદ કરી. હું તો આવ્યો સાધર્મી. સાધર્મીની મદદ કરવી એને લઈને ધર્મ ટકે, વાત્સલ્યતા થવી, પ્રભાવના કરવી, સ્થિતિકરણ પરનું... પરનું ધર્મથી દ્રઢતા અને સ્થિતિકરણ કરવું એવું શાસ્ત્રમાં આવે, એ સ્થિતિકરણ તો એને કારણે થાય ત્યારે કરનાર કોણ હતો એનું જ્ઞાન કરાવવા એવા કથન ચાલ્યા છે. નેમચંદભાઈ! આ શાસ્ત્રની વાત ફરી જાય છે કહે છે. વાત

શાસ્ત્રની આ રીતે રહે છે. (શ્રોતા : ઊડી જાય છે) ઊડી જાય, બધું ટકી રહે છે નિમિત્તને સ્થાને. નવરંગભાઇ શું કરવું? પાણી ગાળીને પીવું, સાત ગરણે ગાળવું, જાડું ગરણું રાખવું જાડું ક્યા કહેતે હૈ? મોટા... ઘટ્ટ... ઘટ્ટ કપડું ઘટ્ટ રાખવું કે જેથી આમ અંદર એક ઝીણો કોઇ મચ્છર કે માખીયું જરી અંદર ગરી ન જાય.

આમ રાખવું... આમ રાખવું તો એ આત્મા કરી શકે છે ત્રણકાળમાં ત્રણલોકમાં? પણ તે ક્રિયાના કાળમાં જેનો દયાનો શુભભાવ હતો કે પ્રાણી ન મરે એવા ભાવનું નિમિત્ત દેખીને આણે ગળ્યું ને ગાળીને પીધું એમ કહેવામાં આવે છે. નવનીતભાઇ આહાહા! આમાં તો ધણી થઇ પડયા. અમે આમ કરીએ છીએ ને અમે આમ કરીએ છીએ ને અમે આમ કરીએ છીએ. એલા પરદ્રવ્યનું કરી શકે ત્રણકાળમાં ત્રણલોકમાં! આંગળી આ હલવાની ક્રિયા તારાથી થાય એ ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં બનતું નથી. શાસ્ત્રમાં વ્યવહારના કથનો આવે. મુનિ એ ચાલતા કીડી દેખાય પગ ઊંચો કરી લેવો, પગ ઊંચો કરવો. બે પગની વચ્ચે આવે તો એડી આમ કરી દેવી પગની વચમાંથી ઓલો જીવ હાલ્યો જાય, એવા ચરણાનુયોગમાં કથન આવે 'એમ નથી' કહ્યું તેમ. એ પગ તો પગને કારણે એમ થયો છે, ફક્ત જીવને એવો રાગ આવ્યો અરે! આ પ્રાણી ન મરે. એટલું નિમિત્ત દેખીને પગની ક્રિયા એણે કરી એમ કહેવામાં આવ્યું છે, પણ એ વાત સાચી નથી. સમજાણું કાંઇ?

તાલ જેવી પડે એવો અવાજ આવે, જુઓ બહોત બધા કંઇ દેખો કેટલા બધા તારાચંદજી આમ, આખું શરીર ડોલે છે ને અંદર. હોતા હૈ કે નહિ ઉનમેં ઉસમેં. ક્યા હૈ આ? અરે ભગવાન! ઓ ક્રિયા તો પરમાણુની ઓ કાળે ઐસી હોનેકી થી. આત્માકી ઇચ્છા હુઇ તો થપાટ આમ પડે અને નહિતર હળવી દઇને આમ... આમ... આમ... આમ પડે, હરામ વાત છે એમ કહે છે આંહી તો. આહાહા! ત્યારે કેમ કથન એવા આવ્યા? આમ રામચંદ્રજી જેવા મહાપુરુષો જ્યારે બહારથી વનવાસથી આવ્યા, શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરમાં છે ને આપણે ઇ ત્યાં ઓલે પણે છે કાંઇ હેં? બીજું. જુઓ, શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરમાં હાથમાં કરતાલ લઇ એ ભવે તો મોક્ષ જાવુ છે, રામચંદ્રજી વનવાસ વેઠીને જ્યારે અયોધ્યામાં પ્રવેશ કરે છે એ પહેલાં બહાર શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે એમાં પ્રવેશ કરે છે સીતાજી, લક્ષ્મણ અને રામ. એવી ભક્તિ લગાવે છે કરતાલ... અહો! ત્રિલોકનાથ શાંતિપ્રભુ તમારે લઇને મારે શાંતિ થઇ છે એમ કથન કરવામાં આવે છે. 'એમ નથી', પણ પોતાની નિવૃત્તિના શાંતિકાળે નિમિત્ત દેખીને એવા કથન કર્યા છે અને કરતાલ જ્યારે આમ બે હાથ નાંખીને આવે ને અંદર કરતાલ, એમાં નથી એક વગાડે ને તમારા. આંગળી પણ હલાવે આત્મા એમ કહેવું એ વ્યવહારનયનું કથન એટલે કે 'એમ નથી'. આહાહા! જગતને!

''**નિશ્ચય ને વ્યવહારનયે જગત ભરમાયો હૈ. સમયસાર નાટકમાં....**'' આમાં અધિકારમાં કહ્યું એ સર્વત્ર અધ્યવસાયમાં કહ્યું. અરે જગત! નિશ્ચય શું અને વ્યવહાર શું? નિશ્ચય સાચું અને વ્યવહાર આરોપીત કથન છે. કહે 'નહીં'. ઓલા કહે આરોપીત કથન એ સાચાં, એ પણ સાચાં છે. ઉપચાર પણ સાચો, અરે ઉપચાર સાચો! ઉપચાર સાચો હોઈ શકે નહીં. સાચું એક નિશ્ચયનું કથન તે સાચું ત્યારે કહે વ્યવહારની મુખ્યતા સહિત કેમ કહ્યું? કે ''**નિમિત્તઆદિની અપેક્ષાએ આ ઉપચાર કર્યો એમ જાણવું અને એ પ્રમાણે જાણવાનું નામ જ...** જુઓ **જાણવાનું નામ જ બંને નયોનું ગ્રહણ છે, જાણવાનું નામ ગ્રહણ છે....**'' આદરવાનું નામ નહીં. નિશ્ચયનયનો વિષય આદરણીય અને વ્યવહારનો આદરણીય ઈ તો 'એમ નહીં'. ''**આ પ્રમાણે જાણવાનું નામ જ બંને નયોનું ગ્રહણ છે પણ બંને નયોના વ્યાખ્યાનને....**'' શાસ્ત્રમાં બે નયના જ્ઞાનના કથનો ચાલે એ બે નયના વ્યાખ્યાનને સમાન નિશ્ચયે બરાબર સમકક્ષી.

૪૦૦ વર્ષ પહેલા એ વાત ચાલી છે બનારસીદાસના વખતમાં. બનારસીદાસે જ્યારે યથાર્થ વાતને બહાર મૂકી. અરે! જેટલો વ્યવહાર શુભાશુભ પરિણામ અને દેહાદિની ક્રિયા બહારની અસદ્ભૂત વ્યવહાર એનાથી કંઈપણ જીવને લાભ માને એ જેટલા વ્યવહારનાં ભેદ એટલા મિથ્યાત્વના ભેદ છે. સમજાણું કાંઈ? વો બનારસીદાસે કહ્યું એ સામે પક્ષ ઊભો થયો એક, નહીં. એક પક્ષ ઊભો થયો સામે. ઓલો કહે નિશ્ચય, આ કહે કે નિશ્ચય અને વ્યવહાર બેય સમકક્ષી. સમકક્ષી સમજ્યાને? બે પડખાં સરખાં છે ને કહે આ સમકક્ષી. 'એમ નથી'. સમકક્ષી નથી.

અત્યારેય એ વાત ચાલે છે, છાપામાં આવી ગઈ છે બધી આવી ગઈ છે. કહો સમજાણું કાંઈ? નિશ્ચયનયનું કથન છે એને સાચું માનવું અને વ્યવહારના કથન તમારે ખોટા ઉડાડી દેવા તો પછી આ નારકી જીવ, મનુષ્ય જીવ, દેવ જીવ, પર્યાપ્ત જીવ એ બધું નહિ રહે, પણ ક્યાં છે સાંભળને હવે! ઈ તો નિમિત્તનું જ્ઞાન (કરાવવા માટે) નારકીનો જીવ, માણસનો જીવ. જીવ નારકીનો છે? જીવ તો જીવનો છે. એ તો શરીર દેખીને કથન કર્યાં છે. એમ જ માની લે કે આ ઘોડાનો જીવ ને ગાયનો જીવ ને બાયડીનો જીવ ને આદમીનો જીવ (કહે) નહીં. એ તો શરીરમાં હોય એ શરીરનાં બહાને જીવને ઓળખાવ્યો એને ચૈતન્યજીવ કહી દે. એ તો વળી બ્રહ્માનંદ... બ્રહ્મને અદ્વૈત માની લે એથી કહે છે જો આ શરીરમાં રહ્યો એ જીવ. આ શરીરમાં રહ્યો એ જીવ. આ એકેન્દ્રિયમાં રહ્યો જીવ, પંચેન્દ્રિયમાં રહ્યો ઈ જીવ. એમ કરીને એને આત્માને નિમિત્તથી ઓળખાણ કરાવી છે પણ શરીર એ જીવ છે નહીં.

''**બંનેને સમાન અને સત્યાર્થ....**'' દેખો, હવે આંહી વજન આંહી છે. વજન આંહી છે. સરખું અને સાચું. નિશ્ચયનું કથને સરખું અને વ્યવહારનું એના જેવું અને વ્યવહારનું કથન પણ સાચું અને નિશ્ચયનું કથન પણ સાચું આ પ્રમાણે પણ છે. નિશ્ચય છે તે એમ છે અને વ્યવહાર છે ઈ પણ સાચો છે. ''**આ પ્રમાણે એવા ભ્રમરૂપ પ્રવર્તવાથી તો બંને નયો ગ્રહણ કરવા કહ્યા નથી....**'' વ્યવહારના કથન પણ સાચાં અને નિશ્ચયના પણ સાચા એમ ભગવાને બે નય ગ્રહણ કરવાનું એ રીતે તો કહ્યું નથી. બાબુભાઈ! જુઓ, આ મોટા અત્યારે મહોત્સવને કાળે ગાથા બહુ... આ વસ્તુ બહુ સારી આવી ગઈ છે. ઝટ ન પકડાય જેને અભ્યાસ ન હોય, હજી નિશ્ચય-વ્યવહાર શું? એ તો ઓઘે ઓઘે આંધળે પણ હવાડામાં પડયા ને જાણે આ ધર્મ કાંઈ થાય છે. કાંઈ દયાઓ પાળશું ને કાંઈ દાન કરશું ને કાંઈ વ્રત પાળશું... ધર્મ થાશે. ધૂળમાંય ધર્મ નથી સાંભળને! એવા તો અજ્ઞાનરૂપી પાડો ને અનંતવાર ખાઈ ગ્યો તારા પૂળા. પૂળા સમજતે હૈ ને! ઓ ઘાસકા પૂળા હોતા હૈ ને! અજ્ઞાનરૂપી ભેંસ... ભેંસ, એ તારી ક્રિયા રાગની ને પુણ્યની ને દયાની ને દાનની, એવી ક્રિયા અજ્ઞાનરૂપી પાડો ગળી ગ્યો અંદર અનંતવાર, એમાં કાંઈ આત્માને લાભ થયો નથી. સમજાય છે કાંઈ?

એટલે કહે છે કે બેય નયના વ્યાખ્યાનને સરખા જાણવા એ જૂઠ્ઠા છે, સરખા નથી ફેરફાર છે બેયમાં. બેય નયનો વિરોધ છે. સાચાં છે એમ નથી. એક નિશ્ચયનું કથન સાચું, વ્યવહારનું કથન જૂઠ્ઠું. માટે ''**એ રીતે બંને નયો ગ્રહણ કરવા કહ્યા નથી....**'' હવે **પ્રશ્ન** ઉઠયો ''**જો વ્યવહારનય અસત્યાર્થ છે....**'' તમે તો વ્યવહારનય અસત્યાર્થ અને જૂઠ્ઠી ઠરાવી. ફૂંક મારીને ઉડાડી દીધું. ફૂંક મારીને ડુંગર ઉડાડયો. ફૂ... પણ ફૂંકે ડુંગર ન ઉડે. ઓલો પ્રશ્ન કરે છે. તમે તો વ્યવહારનય અસત્યાર્થ જૂઠ્ઠી કહો છો, જેટલા લખાણ શાસ્ત્રમાં વ્યવહારના આવે નિમિત્તના, ઉપચારના, પરના આરોપિતના, પર કારણ અને આમાં કાર્ય થયું એવા. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન મળ્યા તો શ્રેણીકરાજાને તીર્થંકરગોત્ર બંધાણું. ભગવાન મળ્યા તો શ્રેણીકરાજા ક્ષાયિક સમકિત પામ્યા. એ બધાં શાસ્ત્રનાં કથનને તમે તો અસત્ય ઠરાવો છો, જૂઠ્ઠા ઠરાવો છો શિષ્ય કહે છે, તો ''**અસત્યાર્થ છે તો જિનમાર્ગમાં તેનો ઉપદેશ શા માટે આપ્યો?....**'' એવા કથન શું કરવા લખ્યાં?

જમુભાઈ! જુઓ આ લખ્યું. હવે અમારે હવે એમાં સમજવું પડે પાછું. એક કરી દીધો હોત તો ભઈ, પણ એમ હાલે નહિં. ટૂંકી વ્યાખ્યા કરવા વ્યવહારનયના વ્યાખ્યાનો ઘણા લાંબી વ્યાખ્યા કરવા ઘણાં લાંબા વ્યાખ્યાન હાલે(ચાલે). હિંમતભાઈએ બહુ લખ્યું છે ત્યાં પંચાસ્તિકાયના નોટમાં. સમજાણું? ''**જો વ્યવહારનય જૂઠી છે તો જિનમાર્ગમાં તેનો**

ઉપદેશ શા માટે....'' જૂઠ્ઠીનો ઉપદેશ શું કરવા આપ્યો? પ્રેમચંદજી! નિમિત્તથી થતું નથી તો નિમિત્તે કર્યું કથન શું કરવા લખ્યાં? કર્મને લઈને રખડે નહિ તો કર્મને લઈને રખડે એમ લખ્યું શું કરવા? પરને લઈને લાભ નહિ થાય તો પરને લઈને લાભ એમ લખ્યું શું કરવા? વાત તો શિષ્યને પ્રશ્ન થાય કે નહીં? ''**જિનમાર્ગમાં તેનો ઉપદેશ શા માટે આપ્યો? એક નિશ્ચયનયનું જ કથન કરવું હતું. નિરૂપણ....**'' લ્યો. તમે તો વ્યવહારને જૂઠ્ઠી ઠરાવો, નિશ્ચયને સાચી ઠરાવો તો જૂઠ્ઠાનું કથન જ શું કરવા કર્યું? કહો પ્રશ્ન બરાબર છે કે નહીં? સાંભળ... સાંભળ. ઉત્તરઃ ''**એવો તર્ક શ્રી સમયસારમાં કર્યો છે....**'' આ તું કહે છે એવો તર્ક શાસ્ત્રમાં ચાલ્યો છે. **ત્યાં ઉત્તર આપ્યો છે.**

जह णवि सक्कमणज्जो अणज्जभासं विणा दु गाहेदुं।
तह ववहारेण विणा परमत्थुवएसणमसक्कं।।८।।

''**જેમ કોઈ અનાર્ય મ્લેચ્છને મ્લેચ્છ ભાષા વિના અર્થ ગ્રહણ કરાવવા કોઈ સમર્થ નથી....**'' એક મ્લેચ્છ હોય એમાં કોઈ બ્રાહ્મણ કે સાધુ જઈ ચડયા. 'સ્વસ્તિ' એમ કહ્યું. ઓલો સ્વસ્તિનો અર્થ સમજતો નથી. સ્વસ્તિ, શું કહે છે આ સ્વસ્તિ? ટગ...ટગ...ટગ...ટગ જોયા કરે આમ. આ શું કહે છે આ? એટલું ખરું કે એ જોનારો એવી શૈલી લીધી છે શાસ્ત્રમાં, કે આ જોનારો ખોટો છે એમ નહિ, આ શું કહે છે અમને કાંઈ સમજાતું નથી. એમ જેની જીજ્ઞાસા છે, આ શું કહે છે આ સ્વસ્તિ. પછી એનો એ માણસ બ્રાહ્મણ સાધુ કે બીજો કોઈ. જો ભાઈ સ્વસ્તિનો અર્થ સુ અસ્તિ, તારું કલ્યાણ થાય એવો અર્થ થાય છે. સ્વસ્તિનો અર્થ ન સમજ્યો તો એનો ચાલતી ભાષામાં એ સમજે એ રીતે અર્થ કર્યો કે તારું કલ્યાણ... હેં? આહાહા! આંખમાંથી હરખનાં આંસુ આવ્યા. ઓલો સ્વસ્તિ શબ્દ સાંભળીને કાંઈ નહોતું સમજાતું, પણ એમાં તારું કલ્યાણ થશે એમ એમાં કહેવામાં આવે છે. હરખ આવ્યો. આહા! એમ ''**જે કોઈ અનાર્ય-મ્લેચ્છને મ્લેચ્છ ભાષા વિના અર્થ ગ્રહણ કરાવવા કોઈ સમર્થ નથી....**'' મ્લેચ્છ ભાષા વિના એની ભાષા એવી કરવી... એના જેવી કરવી પડે. સમજાણું કાંઈ?

આ છોકરા ઘોડે નથી રમતા, લાકડીના ઘોડા, લકડીકા ઘોડા હાથમેં રખકર નહિ ચલતે હૈ? ત્યાં એનો બાપ આવે કેરીયું લઈને દસ શેર કે અધમણ, ને ઓલો રમતો હોય ઉંબરામાં તો એનો બાપેય શું કહે, એય છોકરા ઘોડો ઊભો રાખ. કારણકે એને ઘોડો ઘૂંટાઈ રહ્યો છે અંદર 'ઘડીક તારો ઘોડો આઘો રાખ, હાલ કેરી ખાવા'. પોપટભાઈ કહે કે નહીં? તો

શું ઘોડો માને છે ઇ ? એનો બાપ ઘોડો માને છે લાકડીનો ? પગને વીંછી કરડયો તો એ ઘોડો આ હાલવામાં કામ આવતો હશે એ લાકડીનો ? એમ જેમ છોકરાને ઘોડો ઘૂંટાઇ રહ્યો છે એથી એનો બાપ પણ કહે છે કે એ ઘોડો આઘો રાખ. એમ અજ્ઞાની મ્લેચ્છ ભાષાવાળા એને વ્યવહારની ભાષા વિના સમજાવી શકાતું નથી. નરભેરામભાઇ ! આહાહા ! એને ... (શ્રોતાઃ ...) હા, એને ઇ સમજે ત્યારે એને આણે સમજાવ્યું એમ કહેવામાં આવે. ઇ વાત બધી બીજી વાત... ''**જેમ કોઇ અનાર્ય એટલે મ્લેચ્છને મ્લેચ્છ ભાષા વિના અર્થ ગ્રહણ કરાવવા કોઇ સમર્થ નથી....**''

''**તેમ વ્યવહાર વિના પરમાર્થનો ઉપદેશ અશક્ય છે....**'' સમજાવવું પડે ભેદ પાડીને શરીર જીવ છે, આ જીવ છે. ક્યાં શરીર જીવ હતો ? જીવ તો જુદી ચીજ છે. રાગને લઇને આત્માને લાભ થાય. ઇ તો રાગ સૂચક છે કે આવો રાગ હોય ત્યાં નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અંદર વર્તતો હોય. નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ જ્યાં વર્તતો હોય ત્યાં નિમિત્ત રાગ એમ બતાવે નિમિત્તની પ્રસિદ્ધિ કરે છે. સમજાણું કાંઇ ? જ્યાં નવ તત્ત્વની વ્યવહારુ સાચી શ્રદ્ધા કે સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા, અરિહંત દેવ ગુરુ નિગ્રંથ ચારિત્રવંત ને અનેકાંત શાસ્ત્ર, એની શ્રદ્ધાની પ્રકારનો રાગ વર્તતો હોય, એ નિમિત્ત એમ પ્રસિદ્ધ કરે છે, એકલું નિમિત્ત નહીં. નિમિત્ત પ્રસિદ્ધ કરે તો બીજી ચીજ છે. પાછળ જેને રાગરહિત આત્માની નિશ્ચય શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-રમણતા થઇ છે, એમ એ રાગ પ્રસિદ્ધ કરે છે. પણ રાગ પોતે ધર્મનું કારણ નથી. સમજાણું કાંઇ ?

વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ, નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગની પ્રસિદ્ધિ બતાવે છે કે આંહી વ્યવહારની પાછળ નિશ્ચયનું પરિણમન કાયમ નિરંતર ચાલુ છે. શું કીધું સમજાણું આમાં ? જ્યાં સાચા સર્વજ્ઞનાં છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા વ્યવહાર રાગ અને પંચમહાવ્રતનું પાલન અને શાસ્ત્રનું સર્વજ્ઞનાં કહેલા શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, એવા વિકલ્પો જ્યાં ઘૂંટાય છે એની પાછળ એક વિકલ્પ રહિત અંદર નિશ્ચય શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને રમણતા ઘૂંટાય છે એને ઓલો વિકલ્પ પ્રસિદ્ધ કરે છે કે જો એક આમ છે આંહી, પણ એ વિકલ્પ દ્વારા એ પ્રગટ થાય છે મોક્ષમાર્ગ 'એમ છે નહીં'. (શ્રોતા : ...) એ ખોટું નહીં. જાહેર કરે છે કે આ, ખોટો જેમ જાહેર કરે છે બીજો જગતમાં સાચો છે એમ. શું આ જૂઠ્ઠા બોલો છે એમ સિદ્ધ કરતાં જોડે બીજો માણસ તે જૂઠ્ઠાબોલો નથી એમ સિદ્ધ કરે છે. (શ્રોતા : ...) જરૂર ક્યાં ? એ પ્રસિદ્ધ કરે છે કે બીજી ચીજ છે. એમ નિમિત્ત પ્રસિદ્ધ કરે છે કે નૈમિત્તિક અંદર દશા એક બીજી છે. વ્યવહાર પ્રસિદ્ધ કરે છે કે નિશ્ચય અંદર છે. એટલું જણાવવા માટે વ્યવહારનો ઉપદેશ આચાર્યોને પણ કરવો પડયો છે. સમજાણું કાંઇ ?

''કેમ કે વ્યવહાર વિના પરમાર્થનો ઉપદેશ અશક્ય છે....'' શું કહે એને? આત્મા... આત્મા કરે તો શું સમજાય? આત્મા... આત્મા શું પણ આત્મા એટલે? કેવો આત્મા હશે? સર્વવ્યાપક હશે? એકગુણવાળો હશે? અનંત શક્તિવાળો હશે? કેટલામાં રહેતો હશે? એટલે આત્માને વ્યવહારથી એને સમજાવવું પડે. જો ભાઈ આ ઓલો જાણે છે ને અંદર એ આત્મા. દેખે છે ને? આત્મા, ફરે છે ને આત્મા. કાંઈક અંદર જ્ઞાનની ઝલક પ્રગટ દેખાય છે તે આત્મામાંથી આવે છે. સમજાણું કાંઈ? એમ એને એ દ્વારા ઓલું જણાવવું છે. ભેદ પાડીને અભેદ ચીજ બતાવવા માટે વ્યવહાર આવે છે પણ એ વ્યવહાર આદરણીય છે નહીં. આહાહા! આવો વ્યવહાર આદરણીય નથી. નવનીતભાઈ! આમ જણાવે એને આમ અંદર... કે જો ભાઈ, આત્મા ચૈતન્ય પ્રભુ છે હોં. અલ્પ અંશ જે બહાર દેખાય છે ને વિકાસનો, એ પૂરણ અંશનો એક ભાગ છે. અલ્પ... જે તને વિશ્વાસ કાંઈક આવે છે ને કે આમ... એ વિશ્વાસનો કણ અંદર ત્રિકાળ શ્રદ્ધા-ગુણનો ધરનાર એક આત્મા, એનામાંથી આવે છે. અંશ દ્વારા કે રાગ દ્વારા, ભેદ દ્વારા વસ્તુને જણાવવી છે પણ એ ભેદ ને રાગ ને નિમિત્ત આદરણીય છે નહીં. સમજાણું કાંઈ આમાં? શું થાય?

લોકોને જ્ઞાન ઘટયા, સર્વજ્ઞની લક્ષ્મી ગઈ, કેવળજ્ઞાન, જેમ બાપ જાય... મૂડી જાય, છોકરાને તકરાર થાય. પૈસા હોય ત્યાં સુધી વાંધો ન આવે, ઓલો બે-પાંચ લાખ આમ જાય કે આમ, પણ પૈસા જાય, બાપ જાય, છોકરા હોય છ-આઠ. એય ખખ્ખડ... વિખ્ખડ. એમ ભગવાન ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞની ગેરહાજરી અને જગતના પ્રાણીની વર્તમાન પર્યાયમાં ઘણી લાયકાત કેટલાકની ઓછી, એને લઈને આ નયોના કથનોનાં ઝઘડા એવા ઊભા થયા... ઝઘડા. સમજાણું કાંઈ? બાપની હાજરી હોય તો કહે કે ભાઈ તમે જુઓ મોટાભાઈ તમને આપ્યું'તું આ મકાન ઘણું, પણ મારે માટે ઓલો દાગીનો મારે માટે બાપે રાખ્યો હતો હોં. મકાન તમને મૂળ આવ્યું'તું પણ ઓલો મોટો હારો(સારો) દાગીનો ઘરમાં છે પચાસ હજારનો ઈ મને આપ્યો'તો. કોની સાક્ષી હવે?બાપ ગ્યો. સમજાણું કાંઈ? નાનાનું માને નહીં.

એમ સર્વજ્ઞે કહેલા નયોનું નિશ્ચય-વ્યવહાર સ્વ અને પર શું કહેવાય એનાં જ્ઞાન સર્વજ્ઞ ગ્યા, છદ્મસ્થ રહ્યા, અલ્પ પાત્ર જીવો રહ્યા એને આ સમજવા માટે નયનાં દોરડા થઈ પડયા. જે કથન વ્યવહારથી નિશ્ચયને સમજાવવાનાં કર્યાં એ ગળે બંધાવાના થઈ પડયા જેણે પકડયો વ્યવહારને. આચાર્ય કહે છે ''**એ વ્યવહાર વિના ઉપદેશ અશક્ય છે એથી વ્યવહારનો ઉપદેશ છે....**'' એ સૂત્રની વ્યાખ્યામાં એમ કહ્યું છે જુઓ કે **નિશ્ચયને અંગીકાર કરાવવા માટે** એ ભગવાન આત્મા અભેદને સમજાવવા માટે એમ કરી પરમાણુને પણ અભેદ છે

એને સમજાવવા પર્યાયથી વાત કરી. ''**વ્યવહાર વડે ઉપદેશ આપીએ છીએ....**'' નિશ્ચય અંતર અંગીકાર અભેદ ચિદાનંદ મૂર્તિ આત્મા એકરૂપ છે બસ. એની અંતર અનુભવ કર, એની શ્રદ્ધા કર, એનું ભાન કર ને ઠર એ બતાવવા વ્યવહારનય છે. વ્યવહાર વડે ઉપદેશ આપીએ છીએ, પણ વ્યવહારનય છે તે અંગીકાર કરવા યોગ્ય નથી. છે ? પુસ્તક બુસ્તક હૈ કે નહીં ?

શાંતિભાઈ દેખો. આ સમયસારની વાત હોં. કુંદકુંદઆચાર્ય ભગવાન મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પાસે બિરાજમાન ગ્યા'તા આઠ દિન, આઠ દિન. પંચમઆરાના મુનિ જેને ભગવાનના ભેટાની જાત્રાઉં એ ભવમાં થઈ. એ ભગવાન પાસે આઠ દિન રહ્યા. આંહી આવીને આ સમયસાર શાસ્ત્ર આદિ બનાવ્યા અને વાતને બરાબર પીટી જગત પાંહે(પાસે). સાંભળ ! સર્વજ્ઞ પરમાત્મા વ્યવહારના કથનોને એ ખોટા કહે છે એ બીજાને ફક્ત નિશ્ચય જણાવવા પૂરતાં કથન છે, એ આદરવા જેવા નથી. સમજાણું કાંઈ ? પણ એ વ્યવહારનય છે તે અંગીકાર કરવા યોગ્ય નથી. કહો સમજાણું કાંઈ ?

ઉપદેશ આપ્યો વ્યવહારનો, અંગીકાર કરવા યોગ્ય નથી. તો બોલો છો શું કરવા એમ કહે છે જો. શાસ્ત્રમાં એમ આવે ને કે વચનગુપ્તિથી મોટો લાભ થાય, ઉપદેશક બોલે, વચનગુપ્તિથી મોટો લાભ થાય. આ વળી શ્રોતા એમ કહે કે એ ત્યારે વચનગુપ્તિથી લાભ થાય તો તમે શું કરવા પણ તમે બોલો છો ? તમારો વદતો વ્યાઘાત થાય છે. અરે ! સાંભળને ઊંધા તને સમજ્યો નહીં કાંઈ ! એનો અભિપ્રાય શું છે એ તને સત્યપણું જણાવે છે. વિકલ્પ ઉઠયો છે, વાણીને કાળે વાણી છે, પણ અભિપ્રાયમાં વાણી એમાં વિકલ્પ ઉઠે છે એ ન હો, અને ઠરું, એવો એનો અભિપ્રાય એ અભિપ્રાય જગત પાસે જાહેર કરતા ભાષામાં તો એમ જ આવે. સામું એમ જ લે, તમે વચનગુપ્તિનું કહો છો અને વચન તો તમે બોલ્યા કરો છો. સ્વરૂપભાઈ ! શું કરવું કહો ?

અરે ભગવાન ! તને તત્ત્વદેશક... તત્ત્વના ઉપદેશક જ્ઞાની કેવા હોય અને કેવી રીતે જણાય એની તને ખબર નથી. ઊંધેથી જ માંડે, કે તમે આમ કેમ કરો ત્યારે વાણી બંધ કરવામાં લાભ છે કે નહીં ? ત્યારે તમે વાણી બંધ કરી દયોને ! અરે ભગવાન ! એ તો નક્કી કરાવવા માંગે છે કે વાણી તો વાણીને કારણે નીકળે પણ વાણીને કાળે ઓલો વિકલ્પ છે શુભ બોલવાનો એને પણ ટાળીને સ્વરૂપમાં ઠરવું એવો નિર્ણય કરાવવા માંગે છે. એમ ન સમજે અને સામાનું ગળું પકડે ચંદુભાઈ ! ગળું જ પકડે એનું લ્યો. ''**વ્યવહારનય ઉપદેશ આપવા નિશ્ચયને સમજાવવા કહીએ છીએ પણ વ્યવહારનય છે તે અંગીકાર કરવા યોગ્ય નથી....**''

જુઓ આ ગાથા વખતે એક વકીલ હતા એ કહેતા આ ગાથા જુઓ આ ગાથામાં વ્યવહારનું કહ્યું છે. સમજાણું ? સોલીસીટર મોટા હતા. આ ગાથામાં કહ્યું છે. આ તો ઘણાં વર્ષને એ ત્રણને એકવીસ વરસ થયા સમજાણું ? એકવીસ વરસ પહેલા કહે કે આ ગાથામાં તો વ્યવહારને સ્થાપ્યો છે તે કઇ રીતે સ્થાપ્યો છે આ ! વ્યવહારથી આત્મા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનાં ભેદ પાડીને સમજાવવો એટલો વ્યવહાર છે. પણ એ ભેદ આદરણીય છે એ સાંભળનારને પણ ભેદનું લક્ષ છોડીને અભેદ કરવા જેવું છે. શું થાય પણ ! વાણીના ઝઘડા, સત્યને સમજવાની લાયકાત પ્રગટ કરે નહીં તો તીર્થંકરના સમજાવ્યા કોઇ સમજે એવી તાકાત છે નહીં. સમજાણું ? ત્યારે હવે એનો એક **પ્રશ્ન** થાય છે કે ''**વ્યવહાર વિના નિશ્ચયનો ઉપદેશ ન હોઇ શકે ? તથા વ્યવહારનયને કેમ અંગીકાર ન કરવો ?....**'' જ્યારે તમે સ્થાપ્યું જરૂરિયાત તો સ્થાપી કે વ્યવહાર વિના નિશ્ચય સાચી ચીજ એને સમજાવી શકાતી નથી એટલે વ્યવહાર દ્વારા સમજાવીએ. સમજાવીએ તો વ્યવહાર અંગીકાર કેમ ન કરવો ? જેનાથી સમજાવાય છે તે અંગીકાર કેમ ન કરવો ? આ એના પ્રશ્નમાં ઉત્તર આચાર્ય આપે છે.

વિશેષ કહેશે...

।। પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ ।।